

Gürcistan'ın sürgündeki Ahıska Türkleri hakkında çıkardığı

Dönüş Kanunu Üzerine Düşünceler

Yrd. Doç.Dr. M. Savaş BAYINDIR *

Giriş

Sovyetler Birliği'nde özellikle Stalin döneminde ülkede bulunan toplulukların zorunlu tehcirleri bir devlet politikası haline getirilmiştir. Bazı halklar, milliyet ve din farklılığı yüzünden bu tehcirlere özellikle konu olmuşlardır. Kırım, Balkar, Karaçay, Çeçen ve Ahıskalılar bunlardan başlıcalarıdır. Ahıska Türklerinin durumu, sürgünün halen devam etmesi ve bir insanlık trajedisine dönüşmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Ahıska Türkleri, Çarlık ve Sovyetler Birliği dönemlerinde askere alınmazken, İkinci Dünya Savaşı'nda bu kural değiştirilmiştir. 1940 yılından itibaren kırk bin civarınca Ahıska Türkü Alman Cep-helerinde savaşmak üzere askere alınmıştır. 15 ila 50 yaş arası erkekleri askere alınan Ahıska Türkleri, 1944 yılında beklenmedik bir kararla buldukları köy ve kasabalardan toplatılarak bir gece içerisinde yük vagonlarına bindirilmiş, Orta Asya içlerine, çoğunlukla da Özbekistan'a sürgün edilmişlerdir. Sürgün edilenlerin sayısı 170 bindir. Bunların 30 bin kadarı çoğunluğu çocuk olmak üzere ağır sürgün şartları sebebiyle trenlerde ölmüştür. Hukuka aykırı sürgün kararı dışında bu kadar insanın trende ölmesi sürgün edilenlerin nakillerinin bile başlı başına bir insan hakkı ihlali olduğunu göstermektedir.

Stalin'in ölümünden sonra sürgün edilen toplulukların vatanlarına dönmelerine izin verilmişse de, birçok müracaata rağmen Ahıska Türklerine bu imkân verilmemiştir. Ahıska Türkleri sürgünden sonra çok büyük sıkıntılar çekmiş; vatansız bir şekilde önce Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Ukrayna, Amerika ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede ağır şartlar altında yaşamak zorunda kalmışlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Ahıska Türklerinin ana vatanı olan toprakları da kapsayan Gürcistan bağımsızlık ilan etmiştir. Gürcistan'ın, Avrupa Konseyi'ne üyelik süreci ve üyeliğinden sonra, Avru-

pa Konseyi, Ahıska Türkleriyle ilgili bir dizi kararlar almıştır.¹ Konsey, bu süreçte Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmelerini sağlama konusunda Gürcistan'a baskı yapmıştır.¹ Bu baskılar neticesinde Gürcistan, 11 Temmuz 2007 tarihinde bir kanun çıkarmıştır. Kanunun adı "Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Sürgüne Gönderilen Şahısların Geri Dönüşü Hakkında Kanun"dur.

Kanunun Değerlendirilmesi

Çıkarılış amacı doğrudan Ahıska Türkleri olmasına karşın gerek Kanun'un adında gerekse hükümlerinde Ahıska ve Türk kelimesi yer almamaktadır.¹ Bunu üniter bir devlet olan Gürcistan açısından makul görmek, ancak kanunun çıkarılış amacına uygun olarak işletilmesi sonrasında mümkün olacaktır.

Her ne kadar bu kanunda Ahıska veya Türk kelimeleri yer almasa da bu kanunun çıkarılmasına sebep olan Sovyetler Birliği Devlet Savunma Komitesi'nin 31 Temmuz 1944 tarihli ve 6279 cc sayılı kararında milliyet adları yer almaktadır. Stalin'in emri ve L. Beriya imzalı sürgün kararnamesinde "Gürcistan SSC sınır şeridindeki Ahıska, Adigön, Aspınza, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçelerinden Türk, Kürt ve Hemşinlilerin tahliye edilmesi"² hükmü bulunmaktadır. Bu durum söz konusu kanunun kimler için çıkarıldığını göstermektedir.

Diğer yandan Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından alınan ve bu kanunun çıkması için zorlayıcı unsur olan kararlar sürgün edilen şahıslar için "Türk" ve "Ahıska halkı" ifadelerini açıkça kullanılmaktadırlar.

Kanunun amacı, birinci maddesinde şöyle belirtilmektedir: *Eski Sovyetler Birliği tarafından 20. Yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Cumhuriyeti'nden zorla sürgüne gönderilen şahısların ve nesillerinin Gürcistan'a geri dönüşü için hukuki mekanizmaların kurulmasıdır. İşbu Kanun'da öngörülen geri dönüş*

sistemi, tarihi adaletin gerçekleştirilmesi, söz konusu şahısların onurlu ve gönüllü geri dönüşünün sağlanması ilkesine dayanmakta ve geri dönüşün aşamalı olarak gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Kanunun “40’lı yıllarında Gürcistan Cumhuriyeti’nden zorla sürgüne gönderilen şahıslara ve nesillerine” yani Ahıska Türklerine verdiği haklara değinmeden önce yapılması gereken en önemli tespit, Gürcistan’ın bu topluluğa yapılan hukuka aykırı uygulamayı kabul etmiş olmasıdır. Bu kabulden sonra sadece bu kanun ile gerekli tüm haklar iade edilmese bile bundan sonra getirilecek düzenlemeler ile Ahıska Türklerinin tüm hakları iade edilmek zorunluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle başvurusu 2008 sonunda ve uygulaması 2011 yılında tamamlanacak olan bu kanunu bir başlangıç olarak görmek yerinde olacaktır.

Kanunun kapsamı birinci maddede verilmektedir. Üçüncü maddede ise somut anlamda kimlerin bu kanun kapsamında dilekçe verme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Buna göre geri dönüş için başvuracak kişiler “zorla sürgüne gönderilen şahıs” ve “zorla sürgüne gönderilen şahısların çocukları”dır. Bu bağlamda sürgün tarihi dikkate alındığında bu kanundan çoğunlukla zorla sürgüne gönderilen şahısların çocuklarının yararlanacağı söylenebilir.

Kanunun 3/2 hükmünde³ kapsama alınan bir diğer kişiler ise birinci fıkrada belirtilenden başvurusu kabul edilmiş kişilerin eşleri ve bu eşlerin yetişkin olmayan çocuklarıdır.⁴

Kanundan yararlanmak isteyen kişiler Gürcistan’da ikamet ediyorlarsa Gürcistan Mülteciler ve İskan Bakanlığına, diğer ülke vatandaşı olanlar veya diğer ülkelerde ikamet edenler ise buldukları ülkedeki Gürcistan temsilciliğine, Gürcistan temsilciliği bulunmayan ülkelerdekiler ise diğer ülkelerdeki Gürcistan temsilciliklerine başvurabileceklerdir.

Kanunda başvuru yapacak kişilerin başvuru dilekçesi yanında sunması gereken bilgi ve belgeler sıralanmıştır. Bunlar sürgün belgesi, başvuran şahsın yaşadığı ülkenin kimlik, izin veya vatandaşlık belgesi; doğum belgesi, ikametgâh belgesi, sabıka kaydı, aile bilgileri (nikah, boşanma, doğum gibi), sağlık durum belgesi, uyruğuna ve bildiği dillere ilişkin özgeçmiş, eş ve eşin reşit olmayan çocukları için birlikte başvuracağı kişinin muvafakat belgesi, malvarlığına ilişkin bilgiler ve ayrıca kişilerin lehine olduğu düşündüğü diğer bilgi ve belgeler olarak sıralanmıştır. Bu belge ve bilgi ve belgelerin Gürcüce veya İngilizce sunulması, diğer dillerde sunulacak belgelerin ise onaylı tercümeleriyle birlikte sağlanması öngörülmüştür.

Burada öncelikle belirtmek gerekir ki bu kanun kapsamında başvuru yapacakların hiçbirinde bir sürgün belgesi bulunmamaktadır. İllaki böyle bir belge istenecekse “Sovyetler Birliği Devlet Savunma Komitesi’nin 31 Temmuz 1944 tarihli ve 6279 cc sayılı kararı” sürgün belgesi olarak gösterilebilir. Dördüncü madde kapsamında istenen bilgi ve belgelerin daha çok ispat aracı olarak istendiği yorumu geçerli olmalıdır. Bu belge ve bilgilerden bir veya birkaçı ile bir kişinin sürgün edildiği anlaşılıyorsa bu kişinin başvurusu kabul edilmelidir. Burada istenen belgelerin tümünün zorunlu başvuru şartı olarak kabul etmek mümkün değildir. Böyle bir kabul sürgüne gönderilen kişilerin kahir ekseriyetinin bu kanundan yararlanamayacağı anlamına gelir. Belgelerin tümünün sürgündeki kişilerce elde edilmesi ya hukuken mümkün olmayacaktır ya da buldukları ülkelerdeki kimi makamlar bu belgeleri vermekten kaçınabileceklerdir.

Kanunun 4/6 hükmünde her ne kadar temin edilemeyen belgelerin niçin temin edilemediğinin ispatlanması istenmekte ise de hukukun genel bir ilkesi olan “varlığın delili belge, yokluğun delili yemin iledir” ilkesi gereği göz ardı edilmelidir. Bu bakımdan çoğu zaman bir belgenin elde edilememe sebebinin ispatı o belgeyi elde etmekten çok daha zor ve gayri mümkündür.

Başvuruların Gürcüce ve İngilizce yapılması, bu dilleri bilmeyen Ahıska Türkleri açısından önemli bir sıkıntı sayılabilir. Başvuru yapacak kişilerdeki bilgi ve belgeler çoğunlukla Rusça belgelerdir. Bu bakımdan Gürcistan’ın Kanunun amacına uygun olarak başvuru dilekçesi Gürcüce veya İngilizce olmak şartıyla en azından Rusça sunulacak belgeler açısından tercüme istememesi yerinde olacaktır.

Kanunun beşinci maddesine göre başvuranlara kayıt numarası verilecek ve bu kişiler “geri dönen statüsünü almak isteyen şahıs” olarak kaydedilecektir. Sunulan bilgi ve belgelerde eksikliği bulunanlara ise eksikliği tamamlamak üzere üç aylık süre verilecektir. Yukarıda belirttiğimiz üzere eksikliği, sürgün edildiğinin yeterli delillerle ispat edilmemiş olması şeklinde anlamak mümkündür.

Bakanlık ve temsilciliklere yapılan başvurular, Gürcistan Mülteciler ve İskan Bakanlığında toplanacak ve başvurunun bitiş tarihi olan 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren dilekçeler değerlendirilecektir. Değerlendirme Gürcistan Mülteciler ve İskan Bakanlığı tarafından yapılmakla birlikte ilgili kurum ve kuruluşlardan da görüş alınabilecektir.

Kanunun “Geri dönen statüsü almak isteyen şahsın geri dönen statüsünü kazanmasıyla ilgili dilekçesinin değerlendirilmesine ilişkin ek prosedürler” başlıklı maddesi, kanunun amacı ve kapsamı açısından değerlendirildiğinde yersiz bir düzenlemedir. Başvuru şartlarını sağlayarak geri dönen kişilerin sivil entegrasyonunu sağlamak, gerekli sosyal ve ekonomik şartları uygun hale getirmek, kişilerin diğer vatandaşlarla bir arada uyum içinde yaşama şartlarını oluşturmak, kesinlikle Gürcistan hükümetinin görevidir. Bu bağlamda sivil entegrasyon adına başvuranlara “geri dönen statüsü” verilmesini mülakat veya yazılı sınava tabi tutmak anlaşılır gibi değildir. Bu şekilde sınavlardan bahsedilecek ise bu sınavlar ancak kişileri kamu görevlerinde görevlendirme kapsamında yapılabilir.

Kanunun 5/3 hükmündeki “geri dönen statüsünün verilmesi konusu değerlendirildiğinde Gürcüce bilen şahıslara öncelik verilecektir” hükmünü de başvurunun belli bir kontenjan ile sınırlandırılmadığı gerçeği ve Ahıska Türklerinden hemen hiç kimsenin Gürcüce bilmemesi gerçeği karşısında ancak “işlem sırası önceliği” şeklinde yorumlamak mümkün görünmektedir.

Sürgüne gönderilen ve kanun kapsamında geri dönüş için başvuruların başvurularına istinaden Gürcistan Mülteciler ve İskan Bakanlığı tarafından bir rapor düzenlenecek ve bu rapora dayanarak Gürcistan Mülteciler ve İskan Bakanı tarafından şahsa, Geri Dönen Statüsünün verilmesi veya verilmemesi yönünde bir kararname çıkarılacaktır. Bu kararname, ilgiliye 20 gün içerisinde bildirilecektir. Nihayet, geri dönen statüsünün verilmesi durumunda bir ay içerisinde geri dönen kişiye geri dönen statüsünü gösterir belge verilecektir. Geri dönen statüsünün verilmemesi kararlarına karşı Gürcistan mahkemelerinde yargı yoluna başvurma hakkı bulunmamaktadır.⁴

“Geri dönen statüsü” belgesi ilgili şahsa Gürcistan vatandaşlığı alma hakkı vermektedir. Geri dönen statüsü kazanan kişilere bir yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığı verilecektir. Geri dönen statüsünü kazanan ve fakat bu statüyü kazandığı tarih itibarıyla bir başka ülkenin vatandaşı olanlar altı ay içerisinde bu vatandaşlıklarını reddetmeleri gerekecektir. Bu hükmü vatandaşlıktan çıkma olarak algılamamak gerekir. Çünkü bir kişinin vatandaşlıktan çıkma talebi altı ay içerisinde yapılsa bile ilgili ülkenin bu talebe altı ay içerisinde olumlu cevap vererek ilgili vatandaşlıktan çıkarması mümkün olmayabilir. Aksi halde tüm şartları yerine getirmiş biri elinde olmayan bir sebeple kanundan yararlanma hakkını kaybedebilecektir.

Kanunun onuncu maddesine göre, kişiler hakkında suç isnadı bulunması halinde takipsizlik veya beraat kararı verilmesine kadar geri dönen statüsünün askıya alınacağı belirtilmiştir.

Kanunun 10/2 hükmünde ise geri dönen statüsünün hangi hallerde iptal edileceği sayılmıştır. Buna göre:

- a. İlgilinin talebi üzerine;
- b. İlgilinin Gürcistan veya yabancı ülke vatandaşlığına geçmesi durumunda;
- c. Geri dönen statüsü alındıktan sonra 6 ay içerisinde yabancı ülke vatandaşlığından çıkmaması veya geri dönen statüsü alındıktan sonra 1 yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığının alınmasıyla ilgili taleplerin yerine getirilmemesi durumunda;
- d. Geri dönen statüsü alındıktan sonra statüsünün alınmasını engelleyen bir durum ortaya çıktığı durumda;
- e. İlgili tarafından geri dönen statüsünün alınması amacıyla kasıtlı olarak doğru olmayan veya eksik bilgilerin sunulmuş olduğunun, geri dönen statüsü alındıktan sonra tespit edilmesi durumunda;
- f. İlgili aleyhine verilen mahkeme kararının kesinleşmesi durumunda;
- g. Mahkeme kararıyla şahsın kaybolduğuna ve öldüğüne hükmedilmesi durumunda;
- h. Ölüm halinde, geri dönen statüsü iptal edilebilecektir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere ilgilinin diğer ülke vatandaşlığından 6 ay içinde çıkması kendi iradesinde değildir. Bu sebeple sadece ilginin diğer ülke vatandaşlığından çıkma konusundaki resmi başvurusu yeterli görülmelidir.

Diğer yandan 10/2/d fıkrasında belirtilen “geri dönen statüsü alındıktan sonra statüsünün alınmasını engelleyen bir durum ortaya çıkması” şartı, kanunların açıklığı ve belirliliği açısından sakıncalı bir hükümdür. Bu bakımdan “engel” sayılacak durumların açık seçik ve objektif bir şekilde hükme bağlanması gerekmektedir. Bakanlığa mutlak takdir yetkisi veren bu hükmün başvuruları endişeye düşürmesi kaçınılmazdır.

Onuncu madde kapsamında değinilmesi gereken bir husus da 10/2/b fıkrasındaki “Gürcistan veya yabancı ülke vatandaşlığına geçmesi durumunda” ilgililerin geri dönen statülerinin iptal edileceği hüküm-

dür. Muğlak olan bu hükümden anlaşılması gereken amaç, geri dönen statüsü aldıktan sonra bir kişinin bir başka ülke vatandaşlığı almasını önlemektir. Bir başka ihtimal ise geri dönen statüsü elde eden kişilerin başka bir sebeple Gürcistan vatandaşlığı kazanmaları durumunda geri dönen statüsünü kaybedeceğidir. Bu ihtimalin düzenlenmesi ilk bakışta yersiz görünse de bir kişinin geri dönüş kanunu kapsamında Gürcistan vatandaşlığını kazanması diğer yollarla Gürcistan vatandaşlığı kazanmasına göre farklı sonuçlara bağlanmış veya bağlanacak olabilir.⁵

Gürcistan Hükümeti tarafından 1 Ocak 2010 tarihine kadar geri dönen statüsünü haiz şahıslara Gürcistan Vatandaşlığının kolaylıklı usulle verilmesi hakkında bir Kararname çıkarılacaktır. Söz konusu Kararname'nin taslağının hazırlanması Gürcistan Adalet Bakanlığı tarafından sağlanacaktır.

Sonuç Yerine

Bu kanunun en önemli sonucu Gürcistan devleti tarafından Ahıska Türklerinin insan hakları ve hukuka aykırı olarak sürgün edildiğinin kabul edilmiş olmasıdır.⁶ Bu kabule bağlı olarak sürgün edilenlerin vatanlarına yani Gürcistan'a dönme süreçleri başlatılmıştır. Geri dönüş sürecinin Gürcistan devletine yüklediği bu Kanun ilk ve son hukuki düzenleme olarak kabul edilmemelidir. Bu kanun sadece bir başlangıçtır. Bundan sonra Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönmeleri her durumda tamamlanması gerekmektedir.

Bu kanunun tek başına geri dönüşü sağlayacağını söylemek mümkün gözükmemektedir.⁷ Şunu belirtmek gerekir ki geri dönmek isteyenlerin aleyhine yoruma müsait olan Kanunun bu şekilde uygulamaya konulması durumunda sürgün edilenlerin hiçbirinin olumlu neticeye ulaşması mümkün değildir. Kanunun, bir çok yerde Gürcistan Mülteciler ve İskan Bakanlığı'na mutlak takdir yetkisi vermesi; diğer yandan bu kanun kapsamında yapılacak başvurulara verilecek olumsuz cevapların yargı denetiminden muaf olması ve kanunun uygulanması sürecinde uluslararası denetimin ve gözlemin bulunmayışı gerçekleri dikkate alındığında başvuracak kişilerin bu kanunu Avrupa Konseyi baskısı altında yapılmış "formalite" bir düzenleme olarak görmesine ve başvuru yapmamasına sebep olabilecektir.

Kanunda birçok hususun eksik veya muğlak bırakıldığı açıktır. Kanun kapsamında dönüşü ve nihayet vatandaşlığı elde edecek kişilerin maddî ve manevî varlıklarını kurabilmelerine ve sürdürülebilmelerine ilişkin olarak yeni düzenlemelerin Gürcistan hükümeti tarafından bir an önce çıkarılması gerekmektedir. Böylelikle insanlar ileriye dönük

hukuki durumlarını rahat görebileceklerdir. **Sürgüne gönderilen bir halkın geri dönüş yasası adı altında anavatanlarına dönmelerinin "yeni bir sürgün" olmaması için başta Gürcistan olmak üzere Avrupa Konseyi ve diğer ilgili ülkelere önemli görevler düşmektedir.**

* Kırşehir - Ahi Evran Üniversitesi İktisadi İdarî Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Avrupa Konseyi kararlarından bazıları şunlardır:

1. "Eski Sovyetler Birliği devletleri arasında halkların yer değiştirmesi konusu üzerine" 996 sayılı karar (1993).
2. "Azerbaycan ve Ermenistan'daki mülteci ve yerlerinden edilmiş insanların durumları üzerine" 1059 sayılı karar (1995)
3. "Gürcistan'daki yerlerinden edilmiş insanların durumları üzerine" 1305 sayılı karar (1997)
4. "Kafkasya'daki mülteci ve yerlerinden edilmiş insanlar üzerine", 1335 sayılı karar (1997)
5. "Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'daki mülteci ve yerlerinden edilmiş Ahıska halkının durumları üzerine" 1570 sayılı karar (2002)
6. "Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki mülteci ve sığınmacıların durumları üzerine" 1667 sayılı karar (2004)
7. "Gürcistan'ın yükümlülükleri ve taahhütleri üzerine" 1415 sayılı karar (2005)
8. "Yerlerinden edilmiş Ahıska halkının durumu üzerine" 1428 sayılı karar (2005)
9. "Gürcistan'ın yükümlülükleri ve taahhütleri üzerine" 1415 sayılı kararın uygulanması üzerine 1477 sayılı karar (2006)
- 2 Boris Çileviç, "Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nde Ahıska Halkının Vatana Dönüşüyle İlgili Faaliyetler", Bizim Ahıska dergisi, Yıl:3, S.7, 2007, s.44-46.
- 3 Kanunun bu kapsamda eleştirisi için bakınız İlyas Doğan, "Vatana Dönüş Kanunu Üzerine Bazı Değerlendirmeler", Bizim Ahıska dergisi, Yıl:3, S.8, 2007, s.13-15.
- 4 Nikolay F. Bugay, Turki iz Meskhetii, Dolgiy Put k Reabilitatsii, Moskova, 1994, TTO izdateiskiy Dom Ross, s. 42-43. Aktaran: Şemsettin Musaoğlu, Ben de Ahıskalıyım, İzmir, 2007, s.24.
- 5 Madde hükmü şöyledir: *İşbu maddenin 1. paragrafında öngörülen şahıslar tarafından işbu Kanun'da belirlenen usulle, gerekli başvuru yapıldığı ve onlara muvafakat verildiği takdirde eşine ve yetişkin olmayan çocuklarına da geri dönen statüsünü kazanmak amacıyla başvuruda bulunma hakkı verilecektir.*
- 6 Kanunun 8/3 hükmü ile yargı yolunun kapatılması ilgililerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmalarına engel değildir. Bilakis sadece bu hükmün getirilmiş olması nedeniyle ilgililer Gürcistan Devleti aleyhine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 13. Maddesinde yer alan "etkili yargısal ve hukuki yollara başvurma hakkı"nın ihlali kapsamında başvurabileceklerdir.
- 7 Bize göre bu hüküm kişilerin ileride tazminat ve benzeri çeşitli talepleri ihtimaline karşı bir önlem olarak getirilmiş olabilir. Diğer yollarla elde edilecek vatandaşlıktan farklı olarak bu kanun kapsamında elde edilecek bir vatandaşlık, ilgisine "sürgün mağduru" sıfatının bizzat Gürcistan Devleti tarafından verildiği sonucuna götürür.
- 8 İlyas Doğan, s.13.
- 9 Yunus Zeyrek, "Gürcistan'ın Sürgündeki Ahıska Türkleriyle İlgili Çıkardığı Kanun Üzerine Düşünceler" Bizim Ahıska dergisi, Yıl:3, S.8, 2007, s.3 ve devamı.

